

Προοπτικές αειφόρου ανάπτυξης και εκπαίδευσης για την αειφόρο ανάπτυξη στην ευρύτερη περιοχή της αρχαίας Κυμισάλας του Δήμου Αταβύρου της νήσου Ρόδου. Μια εναλλακτική πρόταση

Βεργωτή Γ. Θωμαΐς

1. Η σημασία ενός ολοκληρωμένου προγράμματος Αειφόρου Ανάπτυξης στην Κυμισάλα

Η Κυμισάλα του Δήμου Αταβύρου στο δυτικό τμήμα της νήσου Ρόδου είναι μια περιοχή με σημαντική ιστορική και αρχαιολογική σημασία και πλούσιο φυσικό περιβάλλον. Προστατεύεται από το ευρωπαϊκό οικολογικό δίκτυο «NATURA 2000», καθώς αποτελεί τμήμα της προστατευόμενης περιοχής «Ακραμίτης-Αρμενιστής-Ατάβυρος» και χαρακτηρίζεται ως Διατηρητέο Μνημείο της Φύσης (Ντάφης κ.α., 1997). Η Κυμισάλα είναι μια περιοχή παρθένα, αναξιοποίητη και μέχρι σήμερα δεν έχει ερευνηθεί στο βαθμό που θα έπρεπε, ενώ τα όμορα με την Κυμισάλα χωριά του Δήμου Αταβύρου, Σιάννα, Μονόλιθος, Άγιος Ισίδωρος και Έμπωνα δεν έχουν εισέλθει σε τροχιά ανάπτυξης (Βεργωτή, 2009).

Αυτοί οι παράγοντες αποτελούν πρόκληση για τη διερεύνηση των δυνατοτήτων και των προοπτικών ανάπτυξης της ευρύτερης περιοχής της Κυμισάλας μέσα από τις αρχές της Αειφόρου Ανάπτυξης (ΑΑ) και τους σκοπούς και τους στόχους της Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη (ΕΑΑ). Άλλωστε, η φύση και ο πολιτισμός, δύο από τους πυλώνες της ΑΑ, συναντώνται αρμονικά, ενώ οι άλλοι δυο, η οικονομία και η κοινωνία, βρίσκονται σε τέτοιο στάδιο, ώστε αφενός δεν απειλούν τη διατήρηση της περιοχής και αφετέρου δεν απειλούνται από μια τυχόν ήπια ανάπτυξή της. Η παρακάτω ανάλυση και αιτιολόγηση των σκοπιμοτήτων και δραστηριοτήτων ανάπτυξης και οι προτάσεις που γίνονται προέρχονται από την εκπόνηση και κατάθεση (Ιούλιος 2009) της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας με τίτλο «*Η αειφορική διαχείριση νησιωτικών περιοχών με πολιτισμικό και οικολογικό ενδιαφέρον. Η περίπτωση της ευρύτερης περιοχής της αρχαίας Κυμισάλας στη Ρόδο*», στα πλαίσια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση» του Τμήματος Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού του Πανεπιστημίου Αιγαίου (Βεργωτή, 2009).

Η αειφορική διαχείριση του περιβάλλοντος προάγει την οικονομική και κοινωνική ευημερία, διατηρώντας ταυτόχρονα τους φυσικούς και πολιτισμικούς πόρους, εξασφαλίζοντας έτσι τη δυνατότητα των επόμενων γενεών να έχουν πρόσβαση τουλάχιστον στο ίδιο επίπεδο ευημερίας με αυτό της παρούσας γενεάς (WCED, 1987). Η ΑΑ δημιουργεί όλες τις προϋποθέσεις αφενός για την αρμονική σχέση μεταξύ φύσης, πολιτισμού και οικονομικό-κοινωνικής ανάπτυξης και αφετέρου για την ευαισθητοποίηση των πολιτών, την ενεργό συμμετοχή τους στο σχεδιασμό ή και την υλοποίηση δράσεων μέσα από ένα δίκτυο δραστηριοτήτων που προκρίνει η ΕΑΑ. Πρόκειται για μια συνεχή και δια βίου εκπαίδευση που εφαρμόζεται σε όλα τα στάδια της εξέλιξης του ατόμου συνδυάζοντας τυπικές, μη τυπικές και άτυπες μαθησιακές διαδικασίες (Φλογαΐτη & Λιαράκου, 2008). Με άλλα λόγια, κύριος στόχος της ΕΑΑ είναι η διαμόρφωση «*περιβαλλοντικά υπεύθυνων πολιτών*» και «*περιβαλλοντικά υπεύθυνων κοινωνικών ομάδων*», η εξασφάλιση της

«ποιότητας ζωής» και η επίτευξη της «ανθρώπινης ευτυχίας» για τους ίδιους τους πολίτες, αλλά και για τις επόμενες γενιές (Φλογαίτη, 1998).

Η προοπτική ανάδειξης της Κυμισάλας στο μέλλον, ως πυρήνα Διατήρησης της Φυσικής και Πολιτισμικής Κληρονομιάς στην ευρύτερη περιοχή του Δήμου Αταβύρου, στηρίζεται στην αμφίδρομη αρχή του «NATURA 2000», σύμφωνα με την οποία δεν μπορούμε να διαχειριζόμαστε μια περιοχή αν δεν την προστατεύουμε και δεν μπορούμε να προστατεύουμε μια περιοχή αν δεν τη διαχειριζόμαστε κατάλληλα. Βασική επιδίωξη είναι ο σχεδιασμός μιας ισόρροπης ανάπτυξης, η οποία θα πηγάζει από το τρίπτυχο: περιβαλλοντική προστασία και διατήρηση, οικονομική ανάπτυξη και κοινωνική συνοχή, που ισοδυναμεί με την εφαρμογή ενός σχεδίου ΑΑ (Μυλόπουλος, 2006).

2. Αειφορικό Πάρκο: Ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα Αειφόρου Ανάπτυξης στην Κυμισάλα με ανάδειξη του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος

Προτείνεται ένα πρόγραμμα ΑΑ με περιβαλλοντικούς σχεδιασμούς και αναπτυξιακά πλαίσια, που θα αναδείξει την Κυμισάλα σε ένα αειφορικό υπαίθριο φυσικό και πολιτισμικό πάρκο αναψυχής και εκπαίδευσης, που λειτουργικά θα αποτελέσει στο μέλλον χώρο προσέλκυσης του εναλλακτικού τουρισμού και πεδίο προώθησης της ΕΑΑ. Η δημιουργία ενός αειφορικού υπαίθριου πάρκου θα αναβαθμίσει ποιοτικά και περιβαλλοντικά την ευρύτερη περιοχή της Κυμισάλας (Στελιές, Αλώνια, Μαρμαρούνια, Άγιο Φωκά, Βασιλικά, Καμπάνες, Χάρακα, Γλυφάδα) και θα αποτελέσει την αφορμή για παράλληλη ανάπτυξη των όμορων χωριών (Σιάννα, Μονόλιθο, Άγιο Ισίδωρο, Έμπωνα) (Βεργωτή, 2009). Για να στηριχθεί, όμως, η ανάπτυξη στους άξονες: (α) εκπαίδευση και (β) εναλλακτικές μορφές τουρισμού (EMT), θα πρέπει να προβλεφθούν υποδομές που θα αναδείξουν την περιοχή και θα συμβάλλουν δραστικά, ώστε οι επισκέπτες να βιώσουν και να υιοθετήσουν τα νέα μηνύματα (Φασούλας, 2006).

2.1 Υπαίθριο Μουσείο

Ένα από τα πιο σημαντικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της Κυμισάλας είναι η μακραίωνη ιστορική της πορεία από την πρώιμη κιόλας αρχαιότητα. Η Κυμισάλα, συνδυάζοντας τη φύση και τον πολιτισμό, διαθέτει όλες τις απαραίτητες προϋποθέσεις που θα την αναδείξουν σε ένα Υπαίθριο Μουσείο, έχοντας ως κεντρικό πυρήνα την αρχαία Νεκρόπολη της Κυμισάλας στους πρόποδες του λόφου του Αγίου Φωκά, το αρχαίο Λατομείο και το αρχαίο Ιερό στην κορυφή του λόφου Αγίου Φωκά και ως περιφερειακά κέντρα τις Στελιές και τις αρχαιολογικές θέσεις Αλώνια, Μαρμαρούνια, Βασιλικά, Καμπάνες, Χάρακα και Γλυφάδα (Βεργωτή, 2009). Σε αντίθεση με την ψυχολογία και τα συναισθήματα που αναπτύσσονται σε ένα κλειστό, στεγασμένο μουσείο, όπου ο επισκέπτης «βομβαρδίζεται» με πολλά και διαφορετικά εκθέματα που δεν κατανοεί εύκολα τη σημασία τους και δεν αφομοιώνει τα μηνύματα που πηγάζουν από αυτά, στο Υπαίθριο Μουσείο η άμεση επαφή με το μνημείο διδάσκει τον επισκέπτη, ενισχύει την αισθητική και την ιδεολογία του και συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης προσωπικότητας (Μιχαλάκη-Κόλλια, 2004).

Στο Υπαίθριο Μουσείο της Κυμισάλας ο επισκέπτης μέσα από ένα ειδικά διαμορφωμένο δίκτυο διαδρομών σχεδιασμένο πάνω στα χνάρια της αρχαίας διάνοιξης θα μπορεί να δει από κοντά, να περιπλανηθεί και να απολαύσει τα αρχαιολογικά μνημεία και τα αρχαιολογικά ευρήματα στη θέση όπου βρέθηκαν και

στον τόπο όπου ανήκουν. Μια διαδρομή ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν, τον πολιτισμό και τη φύση, καθώς οι αρχαιότητες είναι διάσπαρτες μέσα στο δάσος κάτω από τη σκιά του πυκνού πεύκου. Κατά την περιπλάνησή του ο επισκέπτης, ακόμη και σήμερα, έχει τη δυνατότητα να παρατηρήσει διαφορετικά είδη χλωρίδας και πανίδας, ενώ η επιβλητική θέα με το απέραντο γαλάζιο του Αιγαίου και η εναλλαγή του τοπίου με τα ψηλά βουνά του Αταβύρου και του Ακραμίτη σε συνδυασμό με τους αμπελώνες στο λεκανοπέδιο της Κυμισάλας ξεκουράζει και γαληνεύει την ψυχή (Βεργωτή, 2009).

2.2. Φυσικό Πάρκο

Η Κυμισάλα με την ιδιαίτερη φυσιογνωμία της μπορεί να συνδυάσει το υπαίθριο μουσείο, την επαφή με τον πολιτισμό και την τοπική ιστορία με τη φύση και τις EMT. Σε συνδυασμό με το υπαίθριο μουσείο μπορεί να εξελιχθεί σε ένα Φυσικό Πάρκο, όπου το δάσος, οι καλλιέργειες, τα μελίτσια και τα διάφορα είδη χλωρίδας (φασκόμηλο, γλυφόνι, σάψυχο, δεντρολίβανο, πουρνάρια, αγριοελιές) και πανίδας (ελάφι, άγριος λαγός, γυπαετός, αιγοπρόβατα) θα προσελκύσουν τουρισμό υψηλής αισθητικής και ποιότητας, που εναρμονίζεται με τη φύση και τα οικολογικά συστήματα, μέσα σε ένα κλίμα πολιτισμικής ανταλλαγής και αρμονικής συνύπαρξης των ανθρώπων με το ιστορικό τοπίο (Βεργωτή, 2009). Με άλλα λόγια θα αναπτυχθεί ο Αειφορικός Τουρισμός που περιλαμβάνει περιβαλλοντικούς, πολιτισμικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες και αντιπροσωπεύεται από πολλές και διαφορετικές EMT (Σαΐτας, 1995).

Οι EMT που μπορεί να εφαρμοστούν στην περιοχή της Κυμισάλας είναι:

(α) Ο Οικοτουρισμός – Αγροτουρισμός και πιο συγκεκριμένα ο Οινοτουρισμός, λόγω της εκτεταμένης αμπελοκαλλιέργειας. Στα πλαίσια του Οινοτουρισμού μπορεί να σχεδιαστούν διαδρομές μεταξύ των αμπελώνων που βρίσκονται στο λεκανοπέδιο ανάμεσα στο βουνό του Ακραμίτη και τους λόφους του Αγίου Φωκά και της Κυμισάλας, να εφαρμοστούν προγράμματα γνωριμίας με την καλλιέργεια του αμπελιού και τις ποικιλίες του, την παραγωγή του κρασιού και των υποπροϊόντων του, όπως της σούμας, και να συνδυαστούν με επισκέψεις στα δύο σύγχρονα οινοποιεία της Ρόδου, Emery και Cair (Βεργωτή, 2009). Με επίκεντρο το αμπέλι και το κρασί ο επισκέπτης θα περιηγείται και θα ταξιδεύει στον κόσμο του κρασιού από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα μαθαίνοντας τι ακριβώς κρύβεται πίσω από τα σύντομα λόγια της ετικέτας ενός επώνυμου οίνου. Επιπλέον, ο επισκέπτης δε θα διστάσει, εκτός από το κρασί, να δοκιμάσει τα παραδοσιακά τοπικά προϊόντα και την τοπική κουζίνα (Πασαλίδου, 2007).

(β) Ο Πολιτισμικός τουρισμός, που θα συνδυάζει τις δυο παραμέτρους του, τον Αρχαιολογικό και τον Εκπαιδευτικό τουρισμό: (α) ως Αρχαιολογικός σχετίζεται με την επίσκεψη σε αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία και (β) ως Εκπαιδευτικός με την επίσκεψη σχολείων και ομάδων με ειδικά ενδιαφέροντα σε περιοχές με πολιτισμικό ενδιαφέρον. Και οι δυο επιμέρους ενότητες του πολιτισμικού τουρισμού είναι άρρηκτα συνδεδεμένες μεταξύ τους, καθώς αλληλοσυμπληρώνονται και αλληλοεξαρτώνται, αφού ο αρχαιολογικός τουρισμός εμπεριέχει τον εκπαιδευτικό χαρακτήρα σε θέματα πολιτισμού, παράδοσης και διαμόρφωσης της πολιτισμικής συνείδησης, τόσο της υλικής, δηλαδή την προστασία μνημείων, όσο και της άυλης, τη διατήρηση, δηλαδή, αρχών και αξιών (Στεφανάκης, 2006).

Ο Πολιτισμικός τουρισμός μπορεί να αναδείξει μελλοντικά την Κυμισάλα σε ένα Πολιτιστικό Κέντρο, ως πόλο έλξης επισκεπτών που ασχολούνται ειδικότερα με

την ιστορία και την αρχαιολογία και γενικότερα με τον πολιτισμό και επιθυμούν να συνδυάσουν την αναψυχή με την εκπαίδευση και την ανεμελιά με τη βιωματική γνώση, πέρα από την καθιερωμένη του βιβλίου και των πολυμέσων. Σημείο αναφοράς θα είναι η ίδια η Κυμισάλα (Νεκρόπολη, Λατομείο, Ιερό) με άξονες: (i) την ευρύτερη περιοχή (Στελιές, Αλώνια, Μαρμαρούνια, Βασιλικά, Χάρακα, Καμπάνες, Γλυφάδα) και (ii) τα γύρω χωριά (Σιάννα, Μονόλιθο, Άγιο Ισίδωρο, Έμπωνα, Κρητηνία), θέσεις οι οποίες βρίθουν αρχαιοτήτων και ιστορικών μνημείων, που εξαρτώνται χρονολογικά, ιστορικά και αρχαιολογικά μεταξύ τους, δημιουργώντας μια κοιτίδα πολιτισμού (Βεργωτή, 2009).

2.3 Η Κυμισάλα ως κέντρο προώθησης της Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη

Κύριος σκοπός της δημιουργίας του αειφορικού πάρκου της Κυμισάλας είναι να αποτελέσει ένα ανοικτό πεδίο προώθησης, εφαρμογής και υιοθέτησης της ΕΑΑ. Στόχος είναι ο συνδυασμός αναψυχής και εκπαίδευσης και η ανάπτυξη δραστηριοτήτων με θεματικό άξονα τη φύση και τον πολιτισμό. Έννοιες σημαντικές στη σημερινή εποχή, καθώς η διατήρηση και η προστασία τους αποτελεί βασική προϋπόθεση για την εξασφάλιση μιας καλύτερης και ποιοτικής ζωής στο παρόν και το μέλλον. Άλλωστε, η άμεση επαφή με το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον συμβάλλει στη διαμόρφωση της φιλοπεριβαλλοντικής συνείδησης και του σεβασμού απέναντι σε κάθε μορφή έκφρασης του πολιτισμού (αρχαίου, λαϊκού κλπ.) (Banks, 2000).

Στα πλαίσια της ΕΑΑ μπορεί να εφαρμοστούν εκπαιδευτικά προγράμματα που θα απευθύνονται και θα προσαρμόζονται αναλόγως σε άτομα κάθε ηλικίας και ατομικού ενδιαφέροντος, όπως μαθητές, φοιτητές, εκπαιδευτικούς, αγρότες και στον ντόπιο πληθυσμό, μια προοπτική που μπορεί να είναι εφικτή με τη συνεργασία του Δήμου Αταβύρου, της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Δωδεκανήσου, του Πανεπιστημίου Αιγαίου, του Κέντρου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (ΚΠΕ) και άλλων επισήμων φορέων και περιβαλλοντικών οργανώσεων (Ορφανός, Φατσέα, Τόγια, 2006). Παρακάτω προτείνονται εκπαιδευτικά προγράμματα με θέμα τη φύση και τον πολιτισμό:

A) Εκπαιδευτικά προγράμματα για το φυσικό περιβάλλον (Βεργωτή, 2009):

1. *«Το δίκτυο «NATURA 2000», η σημασία, οι σκοποί και οι στόχοι του. Οι περιοχές της Ρόδου που εντάσσονται στο «NATURA 2000». Επίσκεψη στις προστατευόμενες περιοχές της Ρόδου, «Ακραμίτη-Αμενιστή-Ατάβυρο», «Προφήτη Ηλία-Επτά Πηγές-Πεταλούδες», ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των συμμετεχόντων για τη σημασία και την προστιθέμενη αξία των φυσικών και πολιτισμικών πόρων των ημιορεινών περιοχών του νησιού, τόσο ως ελεύθερου αγαθού, όσο και ως οικονομικού πόρου.*

2. *«Γνωριμία με το δάσος της Κυμισάλας και τη σημασία του. Πώς μπορούμε να το προστατέψουμε». Επίσκεψη και άμεση επαφή με το δάσος. Οργάνωση σεμιναρίων από ειδικούς (δασοπυροσβέστες, δασοφύλακες κλπ.) για την προστασία του δάσους από πυρκαγιά και τρόπους αντίδρασης σε μια τέτοια περίπτωση.*

3. *«Η καλλιέργεια του αμπελιού και η διαδικασία παραγωγής του κρασιού». Γνωριμία με τις αμπελοκαλλιέργειες, παρακολούθηση και συμμετοχή στη διαδικασία παραγωγής του κρασιού και άλλων υποπροϊόντων (σούμα). Συνδυασμός με επίσκεψη σε ένα από τα δυο εργοστάσια οίνου της Ρόδου.*

4. «*Η μελισσοκομία και η διαδικασία παραγωγής του μελιού*». Γνωριμία με το μελίσι και τη διαδικασία παραγωγής του μελιού και άλλων προϊόντων (γύρη, βασιλικός πολτός, μελεκούνι). Παρακολούθηση σεμιναρίων από μελισσοκόμους. Συνδυασμός με επίσκεψη στη Μελισσοκομική Ρόδου.

Β) Εκπαιδευτικά προγράμματα για το πολιτισμικό περιβάλλον (Βεργωτή, 2009):

1. «*Η Κυμισάλα από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*». Επίσκεψη και γνωριμία με την ιστορία της Κυμισάλας και της ευρύτερης περιοχής της (Στελιές, Αλώνια, Μαρμαρούνια, Βασιλικά, Χάρακα, Καμπάνες, Γλυφάδα).

2. «*Τα ταφικά έθιμα*». Παρατήρηση των τάφων και των αρχαιολογικών ευρημάτων και κτερισμάτων που παραμένουν στη θέση όπου βρέθηκαν. Παρακολούθηση της αρχαιολογικής έρευνας ενός τάφου σε συνδυασμό με σεμινάρια για τα ταφικά έθιμα της αρχαιότητας.

3. «*Η αρχαία λατρεία*». Επίσκεψη στο αρχαίο Ιερό στην κορυφή του λόφου του Αγίου Φωκά και στον Αταβύριο Δία. Σεμινάριο για τις θεότητες και τη λατρεία τους στην αρχαία Ελλάδα.

4. «*Τοπική ιστορία και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*». Μελέτη της ιστορικής πορείας της περιοχής μέσα από τις φυσικές ή ανθρωπογενείς επεμβάσεις που υπέστη στο πέρασμα των χρόνων (Περδίκης, 2005).

5. «*Τα παραδοσιακά επαγγέλματα και η εξέλιξή τους μέσα στο χώρο και στο χρόνο*». Γνωριμία με τα παραδοσιακά επαγγέλματα που διατηρούνται μέχρι σήμερα στην περιοχή και με εκείνα που έχουν εκλείψει.

Γενικότερα η συμμετοχή σε υπαιθριες δραστηριότητες προκρίνει τη μάθηση μέσα από τη δράση, που αποτελεί την κύρια στρατηγική της βιωματικής μάθησης. Μέσα από μια τέτοια διαδικασία οι συμμετέχοντες αποκτούν εμπειρίες, δεξιότητες, γνώσεις και αξίες ζωής που συμβάλλουν σε μεγάλο βαθμό στη διαμόρφωση πολιτών με κριτική σκέψη και ευαισθησίες (Γεωργόπουλος, 2002), καθώς, επίσης, αναπτύσσονται ικανότητες, όπως η παρατηρητικότητα, η μνήμη, η φαντασία και η ώθηση προς μια ολιστική μάθηση (Μακρίδου, 2007).

Η Κυμισάλα, ωστόσο, με την πολυποίκιλη φυσιογνωμία της μπορεί να προχωρήσει ένα βήμα παραπέρα αποκαλύπτοντας τη διευρυμένη έννοια της ΕΑΑ. Μέσα από τις επιστήμες και τα γράμματα, δηλαδή μέσα από το χώρο του πνεύματος, μπορεί να καλλιεργήσει συνειδήσεις και να στρέψει την τοπική κοινωνία και τους επισκέπτες σε κατευθύνσεις που υπερνικούν τα σημερινά δεδομένα (άγχος, καθημερινότητα, προσωπικό κέρδος). Στόχος των δράσεων που προτείνονται παρακάτω είναι η διεύρυνση του πνευματικού ορίζοντα και η δημιουργία μιας ολοκληρωμένης προσωπικότητας, που συνδυάζει τη γνώση με τη χαρά της ζωής και της δημιουργίας (Βεργωτή, 2009).

1) *Περιβαλλοντική Αρχαιολογία (ΠΑ)*: Στην Κυμισάλα μπορεί να γίνει γνωστός, αλλά και να αναπτυχθεί σε επιστημονικό επίπεδο ο σχετικά νέος κλάδος της Αρχαιολογίας, η ΠΑ, που ερευνά το χώρο στον οποίο έζησε και έδρασε ο άνθρωπος και τις επεμβάσεις που δέχτηκε από αυτόν το οικοσύστημα. Η ΠΑ μέσα από τα αποτελέσματα ασχολείται με την ανασύσταση του παρελθόντος και την ερμηνεία του σε σχέση με το σύγχρονο περιβάλλον (Καραλή, 1991). Με τη συνδρομή της ΠΑ και σε συνδυασμό με άλλες επιστήμες (Παλαιοβοτανική) οι επισκέπτες θα κατανοήσουν τη διαδικασία μέσα από την οποία, στο πέρασμα των χρόνων, η Κυμισάλα πήρε τη σημερινή της μορφή και ότι, όπως οι ίδιοι, έτσι και οι πρόγονοί τους δρούσαν με

σκοπό να εξασφαλίσουν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Επίσης, θα συνειδητοποιήσουν ότι η σχέση ανθρώπου και φυσικού περιβάλλοντος διαμορφώνει από το μακρινό παρελθόν μέχρι σήμερα την καθημερινότητα του ατόμου και η ισορροπία της επηρεάζει το μέλλον των επόμενων γενεών (Καραλή, 2005).

2) *Εφαρμογή πανεπιστημιακών προγραμμάτων*: Στα πλαίσια της ανώτατης εκπαίδευσης και σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, την Εφορεία Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου και το Δήμο Αταβύρου μπορεί να εφαρμοστούν προγράμματα Πρακτικής Άσκησης φοιτητών από την Ελλάδα, αλλά και το εξωτερικό. Προπτυχιακοί ή μεταπτυχιακοί φοιτητές αρχαιολογίας ή τοπογραφίας, γεωπονίας και δασοπονίας θα έρχονται στην Κυμισάλα για να μελετήσουν, ανάλογα με την ειδικότητά τους, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της (Ζούρος, 2002).

3) *Καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης κατά της αρχαιοκαπηλίας*: Σε συνεργασία με το Δημοτικό σχολείο, το Γυμνάσιο και το Λύκειο της Έμπωνας και στα πλαίσια της ΕΑΑ μπορεί να εφαρμοστούν εξειδικευμένα προγράμματα για τους μαθητές και τους επισκέπτες με σκοπό την καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης κατά της αρχαιοκαπηλίας. Η Κυμισάλα, όπως και άλλες τοποθεσίες της χώρας μας με μακραίωνη ιστορική πορεία, παράδοση και πολιτισμό, έχει υποστεί στο παρελθόν και συνεχίζει να υφίσταται τις καταστροφικές συνέπειες της δράσης των αρχαιοκαπήλων (Βεργωτή, 2009). Με τη συμμετοχή των επισκεπτών, αλλά και της τοπικής κοινωνίας σε αυτά τα προγράμματα καλλιεργείται ο σεβασμός προς την πολιτισμική κληρονομιά και επιταχύνεται η διαδικασία λήψης μέτρων προστασίας των πολιτισμικών τεκμηρίων σε ατομικό, τοπικό και περιφερειακό επίπεδο (Αποστολίδης, 2006).

4) *Καλλιέργεια της τουριστικής συνείδησης*: Η καλλιέργεια της τουριστικής συνείδησης σε έναν τουριστικό προορισμό, όπως η Ελλάδα, φαίνεται ότι απουσιάζει από την τυπική εκπαίδευση. Για να καλυφθεί αυτό το κενό χρειάζεται να ληφθούν πρωτοβουλίες από φορείς της τοπικής κοινωνίας και όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης για την εφαρμογή προγραμμάτων με στόχο την καλλιέργεια της τουριστικής συνείδησης. Στις μικρότερες, μάλιστα, ηλικίες είναι καθοριστική, καθώς επηρεάζει τη μετέπειτα πορεία του κάθε ατόμου ξεχωριστά και την αντίδρασή του σε θέματα τουρισμού, είτε ως τουρίστας, είτε ως επενδυτής ή ως κάτοικος σε μια τουριστική περιοχή. Η Κυμισάλα και η εφαρμογή των ΕΜΤ θεωρείται ιδανική περίπτωση επίτευξης αυτού του σκοπού μέσα από μια διαρκή συνεργασία των αρμοδίων φορέων, που θα περιλαμβάνει ολοκληρωμένα και οργανωμένα σχέδια εργασίας, συντονισμένο προγραμματισμό και αξιολόγηση των δράσεων (Ακρίβος, 2007).

5) *Τουρισμός των αγροτών*: Στα πλαίσια των ΕΜΤ στην Κυμισάλα μπορεί να ενταχθεί ο λεγόμενος «τουρισμός των αγροτών» με την οργάνωση εξειδικευμένων προγραμμάτων υπό τη μορφή σεμιναρίων για την επιμόρφωση του αγροτικού πληθυσμού. Στα επιμορφωτικά σεμινάρια θα μπορούν να λαμβάνουν μέρος άτομα που ασχολούνται ήδη ή που θέλουν να ασχοληθούν με την αμπελουργία, τη μελισσοκομία, την οινοποιία ή αγρότες που επιθυμούν να εκπαιδευτούν, ώστε να ασχοληθούν επαγγελματικά με τις ΕΜΤ. Μέσα από αυτά τα προγράμματα θα εκπληρώνονται οι στόχοι της εκπαίδευσης και της αναψυχής (Λογοθέτης, 1988).

6) *Παιδικές κατασκηνώσεις*: Η δημιουργία παιδικών κατασκηνώσεων στην ευρύτερη περιοχή της Κυμισάλας, όπου κατά τη διάρκεια των σχολικών διακοπών θα μπορούν να φιλοξενοούνται παιδιά από τη Ρόδο και την υπόλοιπη Ελλάδα, θα αποτελέσει μια μοναδική ευκαιρία γνωριμίας με την Κυμισάλα και το Δήμο

Αταβύρου, που συνδυάζει τη φύση με τον πολιτισμό και το βουνό με τη θάλασσα. Τα παιδιά θα βιώσουν από κοντά την αγροτική ζωή και θα λάβουν μέρος σε εκπαιδευτικά προγράμματα και μέσα από τις δραστηριότητες θα νιώσουν τη χαρά της γνώσης και του παιχνιδιού (Ανδριώτη, 2007).

3. Πολύκεντρο

Έχοντας ως πυρήνα την Κυμισάλα και βασικό στόχο την προώθηση της ΕΑΑ μπορεί να δημιουργηθεί ένα Πολύκεντρο, οι υποδομές του οποίου θα λειτουργούν στα γύρω από την Κυμισάλα χωριά του Δήμου Αταβύρου. Στο Πολύκεντρο θα οργανώνονται εκπαιδευτικά προγράμματα, συνέδρια, σεμινάρια, ημερίδες και άλλες δράσεις με σκοπό τη διάδοση της σημασίας της διατήρησης της φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς. Πολύκεντρα με ανάλογη ταυτότητα και σκοπό διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στη λαϊκή επιμόρφωση και ο Δήμος Αταβύρου θα κατορθώσει να δημιουργήσει πολιτιστικούς πυρήνες σε κάθε χωριό δίνοντας πνοή στις τοπικές κοινωνίες (Carpellin, 1993). Το Πολύκεντρο προτείνεται να αποτελείται από τα εξής (Βεργωτή, 2009):

(α) Αρχαιολογικό και Λαογραφικό μουσείο ή συλλογές, που θα συνδέουν την τοπική ιστορία με την παράδοση. Ένας προτεινόμενος χώρος είναι στις κτιριακές εγκαταστάσεις του παλαιού Δημοτικού Σχολείου των Σιαννών.

(β) Εργαστήριο αρχαιολογίας για την επεξεργασία του αρχαιολογικού υλικού της αρχαιολογικής έρευνας της Κυμισάλας και την εκπαίδευση των φοιτητών όλων των ειδικοτήτων. Αυτό έχει ήδη δρομολογηθεί, καθώς το παλαιό αστυνομικό τμήμα Μονολίθου έχει παραχωρηθεί από το Δήμο Αταβύρου στο Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών και οργανώνεται από το Πανεπιστήμιο Αιγαίου ως Κέντρο Αρχαιολογικής Έρευνας Κυμισάλας (ΚΑΕΚ).

(γ) Ειδικά διαμορφωμένος χώρος υποδοχής των μικρών και μεγάλων επισκεπτών για τις δράσεις των εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Προτεινόμενος χώρος είναι το παλαιό Δημοτικό Σχολείο Μονολίθου.

(δ) Βιβλιοθήκη στην Έμπωνα, έχοντας ως πυρήνα την ήδη υπάρχουσα βιβλιοθήκη του σχολείου, με βιβλία σχετικά με το φυσικό περιβάλλον, την ιστορία και την παράδοση της Κυμισάλας και του κάθε χωριού του Δήμου Αταβύρου, συνδεδεμένη με την ψηφιακή βιβλιοθήκη του ΚΑΕΚ στη Μονολίθο και κατ' επέκταση με όλες τις ψηφιακές υπηρεσίες της κεντρικής βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

Συμπεράσματα

Για να καταστεί βιώσιμο, στο μέλλον, το αειφορικό πάρκο της Κυμισάλας χρειάζεται ο σχεδιασμός για την ανάδειξη και τη μετέπειτα λειτουργία του να επικεντρωθεί σε κριτήρια που θα προβάλλουν και θα προωθήσουν την ΑΑ. Οι επιπτώσεις της ΑΑ θα συμπαρασύρουν θετικά το σύνολο του Δήμου Αταβύρου αναζωογονώντας την ύπαιθρο και προσφέροντας μια εναλλακτική πρόταση αναψυχής και εκπαίδευσης για τους επισκέπτες του νησιού της Ρόδου, που διαφέρει από εκείνη «του ήλιου και της θάλασσας» (Βεργωτή, 2009). Τα κριτήρια θα πρέπει να είναι περιβαλλοντικής, πολιτισμικής, κοινωνικής και οικονομικής αειφορίας (Φλογαΐτη & Λιαράκου, 2008), ώστε να διασφαλίζεται ότι η Κυμισάλα, ως φυσικό, πολιτισμικό και κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον, δε θα διαταραχτεί μελλοντικά από την άφιξη

επισκεπτών, αλλά αντίθετα θα επωφεληθεί ευνοώντας ταυτόχρονα την τοπική κοινωνία (Φώκιαλη, 1988).

Απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη αυτού του σκοπού είναι η συναίνεση της τοπικής κοινωνίας και των εμπλεκόμενων φορέων (Σπιλάνης, 1995). Με τη μέθοδο της ποιοτικής έρευνας της συνέντευξης που εφαρμόστηκε στα πλαίσια της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας και έπειτα από την ανάλυση των αποτελεσμάτων που προέκυψαν, διαπιστώθηκε ότι η τοπική κοινωνία επιθυμεί, προτείνει και είναι έτοιμη να συνδράμει στην ανάδειξη της Κυμισάλας. Η ανάγκη της συμμετοχής του ντόπιου πληθυσμού στις αρχές και τους στόχους της ΑΑ προϋποθέτει αφενός γνώσεις για το περιβάλλον και αφετέρου διεξόδους οικονομικής φύσης. Οι γνώσεις για το περιβάλλον ή κατ' επέκταση η διαμόρφωση δράσεων και αντιλήψεων προϋποθέτουν κατάλληλη εκπαίδευση (Σκαναβή & Πετρενίτη, 2003). Βασική επιδίωξη είναι να γίνει κατανοητό ότι το δίλημμα οικονομική ανάπτυξη ή προστασία του περιβάλλοντος μπορεί να μην υφίσταται και ότι είναι δυνατό ο αμοιβαίος σεβασμός να οδηγήσει στη συνύπαρξη και των δύο μαζί συνθέτοντας το ζητούμενο της «ποιότητας ζωής». Η ανάληψη, επομένως, πρωτοβουλιών για την προώθηση της ΕΑΑ μέσω, μάλιστα, των ΕΜΤ και των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, θα εκπαιδεύσει την τοπική κοινωνία, αλλά και τους επισκέπτες με στόχο να μάθουν πρώτα να παράγουν και να προσφέρουν και έπειτα να καταναλώνουν με μέτρο σκεπτόμενοι το μέλλον (Βεργωτή, 2009).

Βιβλιογραφία-συντομογραφίες

- Ακρίβος, Χ. (2007). *Τουρισμός. Εισαγωγικές έννοιες, τουριστική συνείδηση, τουριστική συμπεριφορά*. Αθήνα: Interbooks.
- Ανδριώτη, Μ. (2007). Κατασκήνωση, η χαρά του παιδιού. *Ελεύθερος Τύπος*. Ανακτημένο στις 12 Ιουνίου 2007, από: <http://www.e-tipos.com/content/staticfiles/issues/2007/06/12/120607%2034.pdf>.
- Αποστολίδης, Α. (2006). *Αρχαιοκαπηλία και εμπόριο αρχαιοτήτων. Μουσεία, έμποροι τέχνης, οίκοι δημοπρασιών, ιδιωτικές συλλογές*. Αθήνα: Άγρα.
- Βεργωτή, Θ. (2009). *Η αειφορική διαχείριση νησιωτικών περιοχών με πολιτισμικό και οικολογικό ενδιαφέρον. Η περίπτωση της ευρύτερης περιοχής της αρχαίας Κυμισάλας της Ρόδου*. Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία. Ρόδος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Γεωργόπουλος, Α. (2002). *Περιβαλλοντική ηθική*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ζούρος, Ν. (2002). Εκπαιδευτικά προγράμματα και δραστηριότητες του μουσείου φυσικής ιστορίας απολιθωμένου δάσους Λέσβου. *Πρακτικά 6^{ου} σεμιναρίου μουσείο – σχολείο*. Αθήνα,: ΥΠΕΠΘ-ΥΠΠΟ-ICOM/Ελληνικό Τμήμα-Μουσείο Καβάλας. Καβάλα 20-22 Σεπτεμβρίου 2002: 209-213.
- Καραλή, Λ. (1991). Περιβαλλοντική αρχαιολογία. *Αρχαιολογία* 38. Μάρτιος 1991: 84-86.
- Καραλή, Λ. (2005). *Περιβαλλοντική αρχαιολογία*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Λογοθέτης, Μ. (1988). Αγροτικός τουρισμός, μια εναλλακτική λύση. Αθήνα: Ρήγας.
- Μακρίδου, Ε. (2007). Εκπαιδευτικά προγράμματα σε μνημεία: Οι μύλοι Αλλατινή. Στο: *Μουσεία 04, 3 μέρες για τα μουσεία*. Εκπαιδευτικό συμπόσιο, 7-9 Μαΐου 2004. Θεσσαλονίκη: Εντευκτήριο: 69-75.

- Μιχαλάκη-Κόλλια, Μ. (2004). Τα μνημεία και οι αρχαιολογικοί χώροι σαν υπαίθρια μουσεία: Ο ρόλος τους στην αισθητική των πόλεων και την καλλιέργεια των πολιτών. Στο: *ΧΑΡΙΣ ΧΑΙΡΕ. Μελέτες στη μνήμη της Χάρης Κάντζια* (τόμος Β'). Αθήνα: ΥΠΠΟ, Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αιγαϊακών Σπουδών: 477-486.
- Μυλοπουλος, Ι. (2006). Οι προστατευόμενες περιοχές στην προοπτική της ολοκληρωμένης ανάπτυξης της υπαίθρου. *Ημερίδα «Προστατευμένες περιοχές & φορείς διαχείρισης: Το μετέωρο βήμα»*. 15 Ιανουαρίου 2006, Σέρρες. Ανακτημένο στις 6 Ιουνίου 2008, από: <http://www.e-artemis.gr/articles/prevs/2006/586/>.
- Ντάφης, Σ., Παπαστεργιάδου, Ε., Γεωργίου, Κ., Μπαμπαλώνας, Δ., Γεωργιάδης, Θ., Παπαγεωργίου, Μ., Λαζαρίδου, Θ., Τσιαούση, Β. (1997). *Οδηγία 92/43/ΕΟΚ. Το έργο οικοτόπων στην Ελλάδα: ΔΙΚΤΥΟ ΦΥΣΗ 2000*. Γενική διεύθυνση XI Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας - Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων Υγροτόπων.
- Ορφανός, Σ., Φατσέα, Α., Τόγια, Κ. (2006). Η συμβολή των συνεργαζόμενων φορέων ΜΚΟ στο έργο του/ης υπεύθυνου Π.Ε. ΥΠΕΠΘ. Παράδειγμα από την περιοχή του νότιου συγκροτήματος Δωδεκανήσου. *2^ο συνέδριο σχολικών προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*, Αθήνα, 15-17 Δεκεμβρίου 2006. Ανακτημένο στις 25 Μαΐου 2008, από: http://kpe-kastor.kas.sch.gr/kpe/yliko/sppe2/oral/PDFs/513-522_oral.pdf.
- Πασαλίδου, Σ. (2007). Δρόμοι του κρασιού της Μακεδονίας. Μια πρόταση οινικού τουρισμού στο βορειοελλαδικό χώρο στο πλαίσιο της Κ.Π. LEADER II. Workshop: *Εναλλακτικός τουρισμός: ποιότητα, ασφάλεια, δικτύωση, κανάλια διάθεσης, εμπορευματοποίηση*. Χανιά, 22-24 Φεβρουαρίου 2007. Δίκτυο διακρατικής συνεργασίας για την εμπορευματοποίηση του αγροτουρισμού και των τοπικών προϊόντων. Επιχειρησιακό πρόγραμμα «Κοινοτική Πρωτοβουλία «LEADER+2000-2006».
- Περδίκη, Γ. (2005). Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Τοπική Ιστορία. Στο: Γεωργόπουλος, Α. (επιμ.) *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, ο νέος πολιτισμός που αναδύεται...* Αθήνα: Gutenberg: 341-371.
- Σαϊτάς, Γ. (1995). Τουρισμός και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς της Μάνης. Παρουσίαση στο πλαίσιο ημερίδας με θέμα: Τουρισμός και περιβάλλον: επιλογές για βιώσιμη ανάπτυξη. *Τεχνικά Χρονικά*, 5/95.
- Σκαναβή Κ. & Πετρενίτη Β. (2003). Καθορισμός περιβαλλοντικού προφίλ των επισκεπτών σπηλαίων. Στο: Ζούρος, Ν.Κ. & Ιωσηφίδης Θ. (επιμ.). *Προστατευόμενες περιοχές – φυσικά μνημεία και τοπική ανάπτυξη*. Μυτιλήνη: Μουσείο φυσικής ιστορίας απολιθωμένου δάσους Λέσβου: 165 - 174.
- Σπιλάνης, Γ. (1995). Τουρισμός και περιβάλλον στις νησιωτικές περιφέρειες: Η τουριστική ανάπτυξη της Λέσβου με την αξιοποίηση πολιτιστικών και φυσικών πόρων. *Συνέδριο Τουρισμός και Περιβάλλον στις νησιωτικές περιφέρειες*. Ηράκλειο Κρήτης, 17 - 19 Μαρτίου 1995.
- Στεφανάκης Μ. (2006). *Σκέψεις για έναν αρχαιολογικό-εκπαιδευτικό τουρισμό*., Πολιτιστικός Τουρισμός στην 3^η Χιλιετία: Ρόδος- Απασχόληση-Πολιτική, Ρόδος, 25-32. Ανακτημένο στις 6 Φεβρουαρίου 2008, από: <http://www.archive.gr/modules.php?name=News&file=article&sid=239>.
- Φασούλας, Χ. (2006). Γεωπάρκο του Ψηλορείτη: ένα εργαλείο ανάπτυξης και προστασίας της φύσης. *Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου: Ο Μυλοπόταμος από την*

- αρχαιότητα ως σήμερα, VII: Νεότεροι χρόνοι. Περιβάλλον – Ιστορία – Κοινωνιολογία.* Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Ρεθύμνου: 27-35.
- Φλογαΐτη Ε. & Λιαράκου Γ. (2008). *Η έρευνα στην εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη.* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Φλογαΐτη, Ε. (1998). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση.* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Φώκιαλη, Π. (1988). Επιδράσεις του τουρισμού στην ανάπτυξη: Η περίπτωση της Δωδεκανήσου. *Τουρισμός και Οικονομία.* Δεκέμβριος 1988: 108 - 117.
- Banks, J. (2000). *Cultural diversity and education.* Boston: Allyn and Bacon.
- Cappellin, R. (1993). The role of cultural and natural resources in the regional development strategy. In Konsola D. (ed.). *Culture, environment and regional development,* op.cit.:11-18.
- UNESCO (2005). Decade of education for sustainable development 2005-2014. *International implementation scheme, draft.* Παρίσι: UNESCO.
- WCED (1987). *Our common future: world commission on environment and development.* Οξφόρδη: Oxford University Press.